

Sziveri János: értelemgondozás és kulturális menedzsment

Szerző: Dimitrov Nikoleta

Intézmény: Budapesti Metropolitan Egyetem

Kar: Művészeti és Kreatívipari Kar

Szak, specializáció, évfolyam: Design- és művészetmenedzsment, kurátor specializáció, II. évfolyam

Témavezető: Dr. K. Horváth Zsolt, egyetemi docens

Tartalom

Bevezetés.....	3
Sziveri János életművének áttekintése.....	4
Életrajzi háttér	4
Sziveri helye a magyar irodalomban.....	5
Az értelemgondozás elméleti keretei	7
Alieda Assmann: Kulturális emlékezet és értelemgondozás	7
Sziveri János és az értelemgondozás	8
Sziveri mint kulturális menedzser.....	8
Sziveri János munkásságának recepciója Vajdaságban és Magyarországon	10
A vajdasági recepció: Az ember komédiája (R: Táborosi Margaréta)	10
A magyarországi recepció – Elmecirkusz . páros stand up (and sit down) (Szorcsik Kriszta és Zoltán Áron)	15
A Sziveri-hagyaték és a Kertész Imre intézet	16
A hagyaték története – interjú Utasi Erzsébettel, Sziveri János özvegyével	16
A Kertész Imre Intézet szerepe	16
Sziveri János hagyatékának hatása a jelenre	17
Komp Kollektíva és HéBa projektek	17

Bevezetés

Azt kutatom, hogy Sziveri János halála óta hogyan viszonyulnak személyéhez és munkásságához. Arra keresem a választ, hogy az őt körülvevő emlékezetápolás és „Sziveri-kultusz” milyen mértékben szolgálja az ő személyének kultuszát és mennyiben fókuszál az értelmi hagyatékának gondozására és továbbélésére.

Sziveri János munkássága egyedi helyet foglal el a magyar irodalom és kultúra történetében, különösen a vajdasági magyar kisebbségi irodalom keretében. Költészete és kritikái olyan mély témákat érintenek, mint az identitás, a kisebbségi lét és a művészet és politika kölcsönhatásai Kelet-Európában. Ez az emlékezés és intellektuális értelmezés kettőssége izgalmas kutatási teret nyit: hogyan viszonyulnak a kortárs közönségek és közösségek Sziveri hagyatékához? Vajon elsősorban a költő egyéni emlékét ápolják, vagy aktívan értelmezik és alkalmazzák intellektuális hozzájárulását a mai kontextusokban?

Kutatásomon túlmenően olyan projekteket menedzselek, amelyek Sziveri életművére épülnek vagy azt használják inspirációként. Ezek a kezdeményezések azt a célt szolgálják, hogy élővé tegyék munkásságát, nemcsak az irodalmi kánon részeként, hanem új kreatív törekvések inspirálójaként is. Ilyen projektek közé tartoznak a költészeti felolvasások, színházi adaptációk, közösségi beszélgetések, valamint olyan interdiszciplináris alkotások, mint vizuális művészeti installációk vagy zenei kompozíciók.

E projektek által arra törekszem, hogy hidat verjek az emlékezés és az intellektuális gondozás között. Egyrészt ezek az események és tevékenységek tisztelegnek Sziveri kulturális ikonja előtt, biztosítva, hogy hozzájárulásai ne merüljenek feledésbe. Másrészt aktívan foglalkoznak gondolataival, párbeszédet és új értelmezéseket inspirálva, amelyek rezonálnak a mai kulturális és társadalmi kihívásokkal. Ez az emléképolás és az intellektuális előmozdítás egyensúlya képezi munkám lényegét, amely hozzájárul Sziveri János örökségének megőrzéséhez és dinamikus értelmezéséhez.

„Sziveri mint költő azért fejlődött a mai magyar irodalom egészében is jelentősnek mondható egyéniséggé, mert az ő munkásságában a személyi, a nemzedéki és részben a tágabb értelemben vett közösségi sors költészetté vált. Az, amit ő indulatos kitöréseként, obszcén kifejezések formájában vagy cinikusan bohóckodva ad elő, az minden olyan embernek az élményanyaga, aki érzi és érti társadalmi toporgásunk lényegét és abban elfoglalt saját helyét (helytelenségét).

Panasz-, illetve tiltakozásköltészet a Sziverié: azokra a beat-kísérletekre emlékeztet, amelyek a kétségbeesés dokumentálásával szegültek szembe a modern civilizáció kultúraellenségével.”¹

Sziveri János munkásságának megismerése és elismerése kulcsfontosságú a magyar irodalom és kultúra gazdagításában, valamint a történelmi és társadalmi emlékezet fenntartásában. Az ő művei nem csupán esztétikai értéket képviselnek, hanem mélyebb megértést is nyújtanak a közép-kelet-európai történelmi és társadalmi kontextusokról, amelyeken keresztül a művészet erejét és szerepét is jobban megérthetjük.

Sziveri János életművének áttekintése

Életrajzi háttér

Sziveri János (1954–1990) egy jelentős vajdasági magyar költő, aki az 1970-es és 1980-as években vált ismertté. Munkásságában erőteljesen megjelenik a kisebbségi sors és a délszláv háborúk hatása, amelyeket az akkori Jugoszlávia politikai és társadalmi helyzete még inkább kiélezett. Sziveri különösen az Új Symposion című avantgárd folyóirat szerkesztőjeként szerzett hírnevet, amely akkoriban fontos szerepet játszott a magyar irodalom és kultúra megújításában a Vajdaságban. Gyakran provokatív, szürreális és abszurd elemekkel átszótt lírája erős társadalomkritikai hangvételű, amely miatt nem egyszer érték támadások is.

Életének utolsó éveit Magyarországon töltötte, ahol a kommunista rezsim elleni lázadás, a szabadságvágy és a kisebbségi léthez fűződő kérdések visszatérő témaként jelentek meg verseiben. Rákbetegsége miatt korán, 36 évesen hunyt el, de költészete a mai napig hatással van a magyar irodalomra.

Sziveri János száműzetése az 1980-as évek Jugoszláviájának politikai és társadalmi kontextusában bontakozott ki. A vajdasági Új Symposion folyóirat szerkesztőjeként Sziveri nyíltan bírálta az akkori jugoszláviai és magyarországi politikai rendszert, és a kisebbségi lét, a szabadságvágy és az egyéni felelősségvállalás témái gyakran megjelentek írásaiban. E kritikus hangnem miatt Sziverit és kollégáit 1983-ban eltávolították a lap szerkesztőségéből, ami jelentős törést okozott életében és karrierjében.

A Symposion-ügy Sziveri életében egyfajta „száműzetést” indított el: elvesztette az addig biztosnak hitt közösségi és szakmai háttérét. Miután a folyóirattól eltávolították, művei a hivatalos nyilvánosságban egyre kevésbé kaptak teret. Az 1980-as évek közepére, a politikai és kulturális nyomás hatására Magyarországra költözött. Magyarországi évei alatt sem tudta

¹ Vajda Gábor: Az utcáról 7 nap 14 sz.

elengedni a vajdasági magyar sors kérdéseit, és ezeket a száműzetés érzésével átszőve dolgozta fel műveiben.

Sziveri a száműzetés éveit rákbetegséggel küzdve töltötte, amely súlyosan megterhelte alkotói munkásságát. Bár nehézségei ellenére továbbra is alkotott, versei mind szomorúbbak és keserűbbek lettek, és gyakran reflektálnak a betegségre, a halállal való szembenézésre.

„Kortársait, pályatársait megigézte az életmű kilombosodása, de részvéttel, büntudattal vették tudomásul, hogy ennek az ára egy emberi élet. „Az embert összetörték, és költészete kiteljesedett: soha ilyen erőteljes, ilyen violens, ilyen könyörtelenül pontos sorokat nem jegyeztek le mifelénk az egzisztenciális pokol mélyéről”- írta Ács Károly.”²

Élete és munkássága így a magyar irodalomban maradandó példája annak, hogyan hat a politika és a száműzetés az egyén és a művész identitására, valamint alkotói szabadságára.

Sziveri helye a magyar irodalomban

„A rövidebbre szabott életének gyarapodva fogyását hét verskönyvében kísérhetjük nyomon. Három Újvidéken jelent meg (Szabad gyakorlatok, 1977; Hidegpróba, 1981; Dialektok, 1987), négy pedig Budapesten (Szájbarágás 1988; Mi szél hozott? 1989; Bábel, 1990; Magánterület, 1991).”³

A kisebbségi írók olyan nyelvet használnak, amelyet átalakítanak, újraértelmeznek, és eltávolítanak az uralkodó nyelv normáitól. Kafka például a német nyelvet egy osztrák-magyar kontextusban használta, ahol a német nem az uralkodó, hanem egy idegenszerű, marginalizált nyelvként jelent meg.

A kisebbségi irodalom mindig túlmutat az egyéni narratívákon, és a közösség vagy kollektíva problémáit is magában hordozza. Az egyéni sorsok a társadalmi-politikai helyzetek tükréként jelennek meg. Nem csupán esztétikai, hanem politikai jellegű is. Az elnyomott vagy marginalizált csoportok hangját viszi be a közbeszédbe, megkérdőjelezve a hatalom struktúráit.⁴ Sziveri János munkássága számos ponton összefüggésbe hozható a kisebbségi irodalom elveivel.

² Ács Károly: Beteljesült egy költő sors

³ Magyar Szó 58. sz. 1994. március 27.

⁴ Deluze – Guattari . A kisebbségi irodalomért

A rendszerváltás után Sziveri János neve fokozatosan beépült a magyar irodalmi közbeszédbe, ám életműve még mindig inkább a kánon peremén helyezkedik el. Ennek oka részben a halála utáni kultusz mibenlétében keresendő: emlékezete gyakran politikai vagy regionális kontextusban jelenik meg, miközben az irodalmi értékei háttérbe szorulnak. Ezért ma is aktuális a kérdés, hogy Sziverit nemcsak mint a vajdasági magyar irodalom ikonikus alakját, hanem mint az egész magyar irodalom egyedi, univerzális hangját ismerjük el.

Sziveri János életműve tehát egyszerre egyedi és univerzális, regionális és nemzeti, peremhelyzetből szólal meg, de közben az irodalmi középhez is tartozik. A magyar irodalmi kánonon belüli helyzete tehát ambivalens és máig nem teljesen tisztázott.

Sziveri költészetében az avantgárd és a neoavantgárd esztétikai hagyományai hangsúlyosan jelen vannak. Ezek az irányzatok az egyéni látásmód és a formabontó kifejezési módok keresésére építenek, gyakran elutasítva a konvencionális irodalmi normákat. Sziveri poétikáját ez az újító szándék és a hagyománykritika jellemzi, ugyanakkor költészete a történeti avantgárd elemeit is újrafogalmazza.

Sziveri János költészetét életében vegyesen fogadták: míg a kortársak közül sokan elismerték egyediségét, és merész, társadalmi és politikai témákat feszegető művészetét, addig mások inkább provokatív és nehezen értelmezhető alkotóként tekintettek rá. A vajdasági magyar irodalom keretein belül művei a kisebbségi lét kiváltotta feszültségekre és a jugoszláviai politikai-társadalmi viszonyokra reagáltak, ami szélsőséges reakciókat váltott ki. Támogatói és kritikusai között egyaránt megosztó személyiség volt, aki nem riadt vissza a radikális kifejezésformáktól sem.

Halála után Sziveri művészete még inkább előtérbe került, és elkezdődött egyfajta kultusz kialakulása személye körül. Halála utáni évtizedekben sokan kezdték értékelni azt a mélységet és gondolati gazdagságot, amely műveit jellemezte. Sziveri művei szimbolikussá váltak, nemcsak a kisebbségi lét kihívásainak megértésében, hanem a szellemi szabadság, az őszinte önkifejezés és a politikai és társadalmi igazságtalanságokkal szembeni ellenállás szimbólumaként is.

„Sziveri első köteteiben emelkedett, szinte prófétái dikcióval jelölte ki költészetének határait. Egyfajta tiszta költészet volt az eszményképe, amely mint valami kristálygömb őrzí az Igazságot. Pontosan megérzi , készül a fontos, nehéz szerepre, mely rá vár. Egyik versében a megsejtett főszerepről beszél. És valóságunk nem várat sokáig magára , durván összeroppantja

azt a kristálygömböt – a Hazugságot akarja szájába rúgni. Sziveri számára nincs más kint, mint elfogadni a kihívást, mint szembefordulni.

Költészete kissé áthangszerelődik: romlott politikai nyelvünkből, nehéz emberi helyzete szociográfiájából és ama kristálygömb maradványaiból egy újfajta, radikális vágáns költészet születik. Nem túlzunk, ha azt állítjuk, az elmúlt időszakban felénk tán egyedül neki sikerült releváns művészetet teremteni – kiharcolni – a Konkrét Igazságot.”⁵

Az utókor elemzései és megemlékezései gyakran hangsúlyozzák azt a bátorságot, amellyel Sziveri szembenézett a korábbi politikai elnyomással, valamint azt az újító szemléletet, amellyel a magyar irodalom táján működött. Ma Sziveri költészete olyan többértelmű és gazdag jelentéstartalmú művészeti hagyatékna számít, amely továbbra is inspirálja a következő generációkat. A köré épülő kultusz egyszerre szolgálja az emléképolást és a szellemi hagyaték folyamatos értelmezését.

Az értelemgondozás elméleti keretei

Alieda Assmann: Kulturális emlékezet és értelemgondozás

Az értelemgondozás kifejezés Aleida és Jan Assmann munkásságában arra utal, hogy egy közösség vagy társadalom hogyan kezeli és ápolja saját múltját, emlékeit, értékeit és jelentéseit. Ennek keretében az értelemgondozás a társadalmi emlékezet fenntartásának, feldolgozásának és újratermelésének folyamatára utal. A társadalmak különböző eszközökkel – például irodalmi művekkel, rituálékkal, ünnepekkel, emlékművekkel – gondozzák, ápolják azt az értelmi és érzelmi világot, amelyre közös identitásuk épül. Ez magában foglalja a múlt meghatározó eseményeinek, traumáinak és dicsőségeinek ápolását, a történelmi emlékezet aktív fenntartását és annak megerősítését, ami a társadalom számára értékes és jelentéssel bír.

Jan Assmann, egyiptológus és kultúratörténész, kifejlesztette a kulturális emlékezet fogalmát, amely különbözik az egyéni emlékezettől. Ez az a kollektív memória, amelyet egy közösség hosszú időn keresztül ápol és megőriz, és amely szimbolikus formák, rítusok, szövegek és tárgyak révén kerül átadásra generációról generációra. Az értelemgondozás itt úgy jelenik meg, hogy a társadalomnak hogyan sikerül fenntartania a közösségi identitást és történelmi tudatot egy olyan narratíván keresztül, amely segíti őket a jelenben és a jövőben való eligazodásban.

⁵ Tolnai Ottó beszéde – AZ ÉV KÖNYVE – Sziveri János SZÁJBARÁGÁS

Aleida Assmann, aki elsősorban irodalomtudós és kultúrakutató, szintén foglalkozik a múlt társadalmi feldolgozásával, különös tekintettel az emlékezés és a felejtés dinamikájára. Az értelemgondozás egyik aspektusa az, hogy a társadalmak hogyan választják ki, mit őriznek meg emlékezetükben, és mit felejtenek el. Ez a választás tükrözi a közösség jelenlegi értékrendjét, és azt, hogyan kívánnak viszonyulni a múlt eseményeihez.

Az értelemgondozás nem csak passzív folyamat, hanem egy aktív tevékenység, amely az emlékezés kultúrájának része. A társadalmak nem csak megőrzik a múltat, hanem folyamatosan újraértelmezik azt, aszerint, hogy az aktuális szükségleteik és kihívásai hogyan alakítják az emlékezetet. Az emlékezés és felejtés kérdése különösen fontossá válik olyan esetekben, amikor a közösségek történelmi traumákkal szembesülnek, mint például háborúk, népirtások, vagy politikai elnyomás. Az értelemgondozás ilyen esetekben annak a feladata, hogy ezekre az eseményekre megfelelő módon emlékezzenek, és biztosítsák, hogy a jövő generációi is tanulhassanak belőlük.

Az értelemgondozás jelentősége abban rejlik, hogy meghatározza, hogyan kapcsolódik egy közösség a múltjához, hogyan épít identitást a kollektív emlékek és értelmek alapján. Ez egyfajta „értelemteremtő” folyamat is, amelyben a múlt eseményei, személyei és történései értelmet nyernek a jelen számára, és ennek révén formálják a jövőt is.

Sziveri János és az értelemgondozás

Sziveri mint kulturális menedzser

Sziveri János a magyar irodalom egyik meghatározó alakja, aki a vajdasági irodalmi élet újjáélesztésében és az avantgárd hagyományok továbbgondolásában vállalt úttörő szerepet. Költészete egyszerre radikális és mélyen emberi, amelynek középpontjában a nyelv, a szabadság és az emberi sors kérdései állnak. Társadalmi és kulturális szerepvállalása pedig messze túlmutatott a költészet keretein, hiszen az általa képviselt értékek a közösségi identitás, a szolidaritás és az ellenállás fontos példájává váltak. „Sziveri János képzőművészeti írásaiban, portréiban, cikkeiben tanujeleit adta annak, hogy van bátorsága és lehet ereje olyan feladatot vállalni, amelynek egyaránt részt az aprómunka is, és az aktivizmus is.”⁶

Sziveri János az újítás és a tradíció ötvözésének mestere volt. Az Új Symposion folyóirat főszerkesztőjeként (1980–1983) a lapot a vajdasági magyar irodalom progresszív platformjává

⁶ 1978 június 3. Magyar Szó 150 sz. 14.-15. o Bognár Antal

formálta. Ebben az időszakban a folyóirat nemcsak irodalmi műhelyként, hanem intellektuális közösségi térként is működött, amely nyitott volt a jugoszláviai és nemzetközi avantgárd törekvések felé. Sziveri nem csupán szerkesztette a lapot, hanem inspirálta és összefogta azokat az alkotókat, akik hajlandók voltak kilépni a hagyományos keretek közül. A folyóirat szerkesztése során Sziveri hangsúlyosan törekedett arra, hogy megőrizze a művészeti szabadság és a közösségi identitás közötti egyensúly. A műhely egyfajta "szellemi menedékként" szolgált a jugoszláviai magyar értelmiség számára, ahol a kritikus gondolkodás és a kreatív önkifejezés is helyet kapott. Sziveri tevékenysége során a kulturális tér nemcsak a múltból merített, hanem aktívan formálta is a jelen és a jövő kulturális identitását.

Sziveri kiemelt figyelmet fordított a jugoszláviai magyar kisebbség irodalmi és kulturális örökségének ápolására. Tudatosan dolgozott azon, hogy ezek az értékek ne váljanak az elnyomás áldozatává, hanem szerves részét képezzék a jugoszláviai kulturális sokszínűségnek. E törekvései a kortárs magyar irodalom legnagyobb alakjaitól kezdve a fiatal, pályakezdő szerzőkig mindenkit megszólítottak. A kisebbségi lét és identitás kettősségét Sziveri olyan nyitott, dialógusképes módon közelítette meg, amely segítette a helyi magyar közösség fennmaradását és önazonosságának megőrzését. Művészete és kulturális munkássága nemcsak lokális, hanem egyetemes értékeket is hordozott, hiszen olyan egyetemes emberi kérdésekre reflektált, mint az identitás, a szabadság és az elnyomás.

Sziveri munkássága inspiráló példa arra, hogyan alkalmazhatók a kulturális emlékezet és az értelemgondozás elvei a kulturális menedzsment gyakorlatában. Aleida és Jan Assmann elmélete szerint a kulturális emlékezet ápolása és az értelemgondozás egy társadalom vagy közösség fennmaradásának kulcsa. Sziveri e két alapelvet a gyakorlatba ültette azzal, hogy tudatosan formálta a közösség kulturális önképét, miközben biztosította a múlt és a jelen összekapcsolását. A jelenkori kulturális menedzsmentben is kulcsfontosságú, hogy a kulturális értékek megőrzése mellett azok relevanciáját folyamatosan biztosítsák a jövő generációi számára. Sziveri munkája rámutat arra, hogy a kulturális menedzsment nemcsak logisztikai vagy gazdasági feladat, hanem lényegében az értelem teremtésének és ápolásának terepe. Az általa képviselt elvek és gyakorlatok ma is relevánsak a közösségi identitás megerősítése és a kulturális sokszínűség megőrzése szempontjából.

Sziveri János munkásságának recepciója Vajdaságban és Magyarországon

A vajdasági recepció: Az ember komédiája (R: Táborosi Margaréta)

„Nem én állapítom meg először, hogy valamennyiünk élete egy-egy regény. S ha ráadásul jócskán kalandos is valakinek az élete...Vétek volna nem lejegyezni! Dióhéjban: bánati/bánsági gyerek vagyok, akár csak Bartók, vagy mondjuk Herczeg Ferenc. Nagybecskerek, ma Zrenjanin mellett születtem Muzslán, 1954-ben. Viszonylag korán elszármaztam onnan. Bekalandoztam a Délvidéket, ám nem csak tájait, hanem a szellem – szellemtelenség? – vidékeit is. Az ottani kultúra kellős közepéből zuhantam a margóra. Különös világ ez. És különös figurák lakják. Különös élet és halál a hajthatatlanok s a hajlíthatók között. Irodalmat szerveztem, éltem a bohémek életet, nyomorogtam, majd jött a súlyos betegség, a mérhetetlen testi szenvedés...S hogy a szerző legvégül jobblétre szenderül? Annyi baj legyen, mert remélhetőleg ő onnan is vissza-visszajár.”⁷

A következőkben a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház *Az ember komédiája* című előadásán keresztül fogom megvilágítani az értelemgondozás gyakorlatát.

Táborosi Margaréta *Az ember komédiája* című előadása Sziveri János művészi világát és verseit értelmezi újra színházi keretek között. Az előadás középpontjában az emberi lét abszurditása és tragikomikuma áll, amely Sziveri költészetében gyakran megjelenik. Táborosi olyan elemekkel dolgozik, mint a mozgás, a zene, a vizuális szimbolika és a költői szövegek, hogy komplex, sokértelmű művészi élményt hozzon létre. A produkció célja, hogy a nézők számára érzékletesen mutassa be Sziveri gondolatvilágát, különösen az emberi sors kérdéseit, az identitáskeresést, és az élet groteszk vonásait. Az előadás a szöveg és a mozgás összefonódásával kísérletezik, így nem csupán szövegközpontú, hanem a test nyelvét is felhasználja a költő életének és életérzéseinek kifejezésére. Táborosi Margaréta ezzel a multidiszciplináris megközelítéssel próbálja a költészetet testközelbe hozni, újraértelmezve Sziveri János gondolatait egy kortárs színházi előadás formájában.

Az ember komédiája című előadás arra vállalkozott, hogy megmutat valamit Sziveri Jánosból, valami esszenciálist a költészetéből, mindezt úgy, hogy emléket állít a költőnek úgy, hogy közben nem enged a pátosznak, éppen úgy, ahogy Sziveri sem engedett, sőt direkt ellene szegült. Az előadás számomra nem csak ezért tűnik bátornak, hanem mert egyáltalán „mertek” egy olyan költőhöz nyúlni, aki széleskörűen nem ismert (talán ma már az irodalmi körökben

⁷ Sziveri János *A rövid élet titka* (részlet)

mozgók ismerik őt és művészetét, de összességében még mindig ismeretlen a nagy publikum előtt), tehát húzónévként nem funkcionál az előadás szempontjából. Az előadás a költő életével és munkásságával foglalkozik és ehhez a lehető legtöbb színházi eszközt felhasználja, természetesen ezeknek egyike Sziveri költészete, avagy a költészet maga. „Amikor készíteni kezdtük a Sziveri János életét és munkásságát feldolgozó színházi előadást, annyit biztosan tudtam, nem akarok csak a verseiből ihletet merítve képeket komponálni. Eleve a verset (és a verses szövegeket) nehéz formának tartom, nehéz hitelesen elmondani és színpadi tartalmakkal felruházni.”⁸

Sziveri költészetét az a fajta humor jellemzi, amiben mindig van egy jó nagy adag fájdalom, és az a szomorúság, amiben mindig van egy jó nagy adag irónia. Az előadás is ezeket a végleteket boronálja össze jelenetekbe és jelenetek láncolatába. Maga a cím is arra utalhat, hogy csak úgy tudunk túlélni, ha minden tragédiát bizonyos szinten komédiának értjük, hogy amiben élünk, azt csak humorral lehet elviselni.

Az előadást Táborosi Margaréta rendezte és koreografálta, a szereplők pedig: Béres Márta, Crnkovity Gabriella, Kiss Anikó, Mészáros Gábor, Mikes Imre Elek és Pletl Zoltán. Zeneszerző pedig Bakos Árpád volt. A színészek közül Mészáros Gábor emelkedik ki, oly módon, hogy ő végig egy karaktert alakít, nevezetesen magát Sziverit, míg a többiek többféle karakterként/lényként bukkannak fel a színpadon.

Sziveri akkor találta meg saját hangját, amikor eltávolították az Új Symposion⁹ éléről az egész szerkesztőséggel együtt, és ekkor kezdett el vészesen közeledni a halálhoz, ezek az évek voltak költészete szemszögéből a legtermékenyebbek. Sokféle lehetőség van arra, hogy hogyan „használjuk fel” a költészetet a színházban. Ebben az esetben viszont, nem akarták az alkotók és valószínűleg nem is tudták volna teljesen szétválasztani a művet a művésztől. Sziveri személye átüt versein és ezen keresztül az előadáson is, mint örökkíró¹⁰ nyoma a lap másik oldalán.

Az előadás első verse az *Érzékeny birodalom*, amely egészében hangzik el. „A szív megszabja nevem, mint rossz ébredés a napot”¹¹. Sziveri tehát nem lehet senki számára közömbös, vagy rajongást kelt vagy elutasítást.

⁸ Táborosi Margaréta Megfogható magány. Sikoly. 2014/38. 75.

⁹ irodalmi, művészeti folyóirat volt, amelyet 1965-ben, az Ifjúság című újvidéki lap mellékleteként alapítottak jugoszláviai magyar irodalmárok

¹⁰ Vajdasági kifejezés, jelentése: goolyóstoll

¹¹ Sziveri János Érzékeny birodalom (részlet)

Az előadás – csakúgy, mint Sziveri költészete – hemzseg az erotikus képektől. Ezek a képek leginkább zeneileg és képileg, illetve koreográfia szintjén jelennek meg és kevésbé a szöveg szintjén, de ez nem azt jelenti, hogy bújtatott módon lennének beleágyazva az előadásba. Igazán direkt módon jelennek meg ezek, mint például a „láb” méregetős jelenetben. És bár az előadás nem használ túl sok erotikus Sziveri verset, a költő munkássága nem szenved belőlük hiányt.

A Couleur lokálban című vers megzenésítve hangzik fel, miközben a színészek a színpad szélén üldögélnek bódultan, majd lassanként felkelnek bulizni kezdenek, Mikes Imre Elek a vers egyik részletét felmondja miközben szól az alap. Lokál hangulat, füstös homály, tánc, bódulat, miközben mindenki üvöltve kérdezi:

„be menj e

bűzlő lábakkal a mennybe”¹²

Városunk díszei című vers Pletl Zoltán előadásában hallható, de természetesen nem egy klasszikus versmondás keretében, hiszen az alkotók a szövegeket formálható anyagként használják, kontextusokba dobják, onnan is kiveszik, megismétlik, felcserélik a szavakat, mondatokat. Mégis úgy érezheti a néző, hogy olyan gondosan bánnak ezekkel a versekkel, hogy semmi bajuk nem eshet, habár ez abból is adódhat, hogy ezek a versek olyan erősek, nyersek és biztosak, hogy történhet velük bármi, mindig képesek lesznek hatni.

Polgár Péter az előadás látványtervezője. Az üres térben viszonylag kevés tárgy bukkan elő, ezért mindegyik kiemelt jelentőséggel bír, ilyen például az asztal, ami van, hogy kocsmái van, hogy szerkesztőségi és van, hogy bírósági asztalként funkcionál. Ennél az asztalnál buliznak, ítéleznek és vitatják meg a kulcskérdéseket a karakterek, mint például, hogy vajdasági irodalomnak hol van helye az egyetemes magyar irodalomban, vállalhat-e politikai szerepet egy költő, kisebbségi lét nehézségeiről és magáról Sziveri János egész életművéről. „Azonos nyelvű irodalomnak, nem lehetnek országhatárai” hangzik el a kulcsmondat Sziveri szájából, amikor azon tanakodnak az asztal körül, hogy Sziveri melyik kategóriába sorolható vajon, vajdasági magyar irodalom, kisebbségi magyar irodalom, jugoszláviai magyar irodalom vagy délvidéki magyar irodalomba. A politika természetesen nem művészi szemmel olvasta verseit, nem

¹² Sziveri János – *A Couleur lokálban* (részlet)

akarták érezni és érteni az iróniát, amivel Sziveri igen gyakran élt. Tettek róla, hogy lesöpörjék az irodalom színteréről.

Az irónia: módszer

a groteszk állapot

bevesszük a gyógyszert

mi beteg állatok

az irónia gyógyszer

groteszk állatok

bevettük a módszert –

beteg állapot (!) ¹³

Az előadás egyik legfeszültebb része, amikor számonkérjük a költőt, hogy mit ír, hogy politizálhat-e a költészetében. Természetesen Sziveri szerint a költőnek kutya kötelessége politizálni, hiszen „ha a sok mocsok elfedi a tisztaságot, akkor vagy elmegyünk oda, ahol akad még némi tisztaság vagy belekezdünk a nagytakarításba”. Sziveri nagytakarításba kezdett és sajnos bele is betegedett. Utolsó éveiben a betegséggel járó szenvedés és a halál közelsége is átjárta verseit. Betegsége alatt végig csak a gerince közepétől kapta a fájdalomcsillapítókat, hogy tiszta maradjon a feje és írhasson.

Sziveri kigúnyolja a betegséget és a halál pofájába röhög. Az előadás egyik koreográfiája az úgynevezett Ráktánc, ahol a lógó nemiszerv-protézisekkel öreggé torzított testek táncolnak és az egészben van valami félelmetes és nyomasztó, majd kabaréba válnak át. Ezek a váltások egyáltalán nem ritkák az előadásban, csakúgy, mint a költő poétikájában se. Komoly témákat kibillentik ezek a vicces, bohócbohózat szerű átkötések.

Sziveri költészetéből hiányzik az idill, az előadás látványa is hasonlóan mentes az idilltől és a mézes-mázás szerelemtől. Többször megjelenik a színpadon Sziveri János felesége Béres Márta személyében. A végtelen alázat és aggodást lehet érezni szemében, miközben szöveg szintén

¹³ Sziveri János Óvszerződés

Sziveri János verseit mondja fel. Sziveri szenved, felesége ápolja, Sziveri méltóságáért kapkod, felesége eteti, és ezekből az egyáltalán nem idilli mozdulatokból sugárzik a szerelem.

Béres Márta, mint Sziveri János felesége fogalmaz meg éles kritikát a költők felé. Kofákhoz hasonlítja őket, olyanoknak, akiknek semmi sem szent, minden szenvedésből hasznot húznak.

Crnkovity Gabriellának is van egy szólószáma, amiben a Terpesz című verset énekli el boával a nyakában, mint egy kocsmai nótaként. A vers olyan erős aktuálpolitikai elemeket tartalmaz, amiket lehet érteni és értelmezni Sziveri korában is és jelenleg is.

„az ég lecsúszott mint a gatya

kilátszik a teremtő fara

lemeztelenedtek a fönséges tervek

amiket velünk etetni mertek

szelíd s vad

állatidomárok”

Az előadás csakúgy, mint Sziveri költészete bátran mer groteszk lenni. Nem igyekezik elsőre megértetni magát, többször hangzanak el fél mondatok Sziveri verseiből, naplóbejegyzéseiből, amik nem könyörögnek értelmezésért, inkább csak a hangulatot alapozzák meg.

A zenének és ezzel együtt a megzenésített verseknek fontos szerepük van az előadásban. Az „Ócska dallam” motívuma végigvonul az előadáson, ez az intro és az outro is. Ez Sziveri talán legismertebb verséből származik, a Bábelből:

„és te hallod-e az ócska dallamot

melyre az elmúlásba ballagok”

Majd a végén el is hangzik a teljes vers megzenésítve. A hat színész mikrofonokkal áll a színpadon és percekig a Bábel szövegét éneklik, a nézőben az az érzés támad, hogy ezzel fog zárulni az előadás, de mégsem így történik.

A dal után Sziveri János ismét megjelenik a színpadon, egy kórházi ágyat tol maga előtt, amin saját viaszmása fekszik. A viaszszobron 3 gyertya található, azokat meggyújtja, leül az ágy szélére. Mindeközben a nőikórus előadja a Zavar című versét, amelyet halála előtt egy nappal írt. Sziveri rágyújt egy cigire, lassan fújja ki a füstöt az orrán és úgy mosolyog, mint aki már mindent tud...

„Elődbe járulnék akár, de nem tudlak még

egészen megnevezni. Hangod mintha hersegne...

Vagy csak a gyertya krémje?

Valakit elszólítottak belőlem –”¹⁴

Az előadás alapul veszi Sziveri költészetét és ugyanakkor eszközként is használja. Nem versesestként vagy versperformansztként fűzi össze és mutatja be ezeket a verseket, hanem magának a költőnek ars poétikáját, élet(halál)filozófiáját emeli be olyan módon, hogy bárki, aki megnézi ezt az előadást, azt érezze, köze van Sziverihez, a költészethez, ehhez az egészhez, amit *Az ember komédiájának* „csúfolunk”.

A magyarországi recepció – Elmecirkusz . páros stand up (and sit down) (Szorcsik Kriszta és Zoltán Áron)

Az Elmecirkusz egy különleges páros stand-up előadás, amely Sziveri János, a tragikus sorsú vajdasági költő műveiből merít. Az előadásban két színész, Szorcsik Kriszta és Zoltán Áron, mutatják be, hogyan dolgoznak együtt Sziveri verseinek feldolgozásán, miközben saját személyes és művészi határaikat is feszegetik. Az előadás 2024-ben, Sziveri János születésének 70. évfordulója alkalmából került bemutatásra, és több helyszínen is látható volt, például a Pincészinházban és a KuglerArt Szalonban.

Az Elmecirkusz című előadás különlegességét nem csupán Sziveri János költészetének megidézése adja, hanem az is, hogy egy vajdasági származású és egy magyarországi színész közösen dolgoznak a szövegeken. Ez a kettősség az előadás során erőteljesen megjelenik, hiszen a színészek tökéletesen képesek megformálni és megélni ezt az ellentétpárost. Az előadás azonban nem áll meg ennél az egyetlen dinamizmusnál: számos más kontraszt és

¹⁴ Sziveri János Zavar

párhuzam is kibontakozik, mint például a férfi és nő, az áldozat és hős, valamint az anyaországi és vajdasági perspektívák közötti viszony. Ezek a különböző pólusok nemcsak szembeállnak egymással, hanem gyakran váratlan módon össze is érnek, hiszen az előadás folyamatosan arra mutat rá, hogy ezek a látszólagos ellentétek nem minden esetben zárják ki egymást. Ehelyett inkább finoman összefonódnak, kiegészítik és értelmezik egymást, ezzel még mélyebb jelentéstartalmat adva a produkciónak.

A Sziveri-hagyaték és a Kertész Imre intézet

A hagyaték története – interjú Utasi Erzsébettel, Sziveri János özvegyével

A Kertész Imre Intézet szerepe

A vajdasági magyar értelmiségi közegben sokan úgy vélik, hogy Sziveri hagyatékának Vajdaságban kellett volna maradnia, mivel művészetének gyökerei itt találhatók. Ez az álláspont azt hangsúlyozza, hogy Sziveri munkássága szorosan összefügg a vajdasági magyar kisebbségi kultúra történetével, és ezáltal itt lenne a helye a hagyatéknek is. Magyarországon ugyanakkor az a nézet kapott hangsúlyt, hogy a Kertész Imre Intézet olyan professzionális infrastruktúrával rendelkezik, amely biztosítja a hagyaték gondozását és hosszú távú megőrzését.

Egyes vélemények szerint a hagyaték Magyarországra kerülése politikai érdekeket is szolgálhatott, hiszen a Kertész Imre Intézet az Orbán-kormány által támogatott kulturális intézmény. Ez az érv azt sugallja, hogy a hagyaték átvétele a magyar kulturális emlékezetpolitika eszköze lehetett. Mások szerint a hagyaték magyarországi kezelése nem politikai kérdés, hanem az irodalmi hagyaték szakmai gondozásának biztosítása érdekében történt. A Kertész Imre Intézet rendelkezik azokkal az anyagi és technikai forrásokkal, amelyek szükségesek egy ilyen volumenű hagyaték feldolgozásához (pl. digitalizálás, katalogizálás, kutathatóság). Ennek révén biztosítva van Sziveri életművének megőrzése a jövő generációi számára.

Az intézet azonban számos kritikát kapott, többek között azért, mert tevékenységét sokan a kormány kultúrpolitikájának kiszolgálójaként értékelik, ami az irodalmi hagyatékokkal kapcsolatos döntések megítélését is megnehezíti.

Egyes kritikák szerint az intézet a hagyaték gondozása során túlzottan uniformizált vagy ideológiailag meghatározott narratívába illeszti Sziveri életművét. Ezzel szemben mások azt

hangsúlyozzák, hogy az intézet szisztematikus és átfogó módon dolgozza fel a hagyatékot, hozzájárulva Sziveri életművének szélesebb körű ismertségéhez. Több vajdasági kulturális és irodalmi intézmény (pl. Zentai Alkotóház, Forum Könyvkiadó) nehezményezte, hogy nem kaptak lehetőséget Sziveri hagyatékának ápolására. Úgy vélik, hogy Sziveri szellemisége és munkássága szorosabban kapcsolódik a vajdasági magyar kulturális identitáshoz, mint Magyarországhoz. A vajdasági írók és kritikusok egy része attól tart, hogy a hagyaték Magyarországra kerülése a vajdasági magyar irodalom "kiszolgáltatását" jelenti, és meggyengíti a helyi kulturális öntudatot.

Ugyanakkor néhány vajdasági kritikus és intézményvezető elismerte, hogy a Kertész Imre Intézet megfelelő infrastruktúrával rendelkezik, amely biztosíthatja Sziveri műveinek szélesebb körű elérhetőségét és kutathatóságát. Emellett hangsúlyozzák, hogy az együttműködés a magyarországi intézményekkel (pl. könyvkiadás, konferenciák szervezése) erősítheti Sziveri kultuszát mindkét térségben.

Vajdaságban és Magyarországon eltérő módon értelmezik Sziveri munkásságának kulturális és történelmi jelentőségét. Vajdaságban ő a kisebbségi lét és identitás egyik kiemelkedő képviselője, míg Magyarországon inkább a rendszerváltás előtti és utáni időszak szabadságküzdelseinek szimbóluma.

Felmerül a kérdés, hogy lehet-e egyensúlyt teremteni e két narratíva között, vagy szükségszerűen megosztott marad Sziveri emlékezete. Vajdaságban a kisebbségi lét kérdései szervesen kapcsolódnak az értelemgondozás fogalmához. Sziveri hagyatékának Magyarországra kerülése felveti azt a problémát, hogy a kisebbségi kultúrák mennyire képesek önállóan megőrizni és gondozni saját értékeiket.

A hagyaték kezelését érintő vita rávilágít arra is, hogy a kulturális menedzsment során az intézmények közötti hatalmi viszonyok befolyásolják az értelemgondozás lehetőségeit. Vajdaságban kevésbé erős intézményekkel rendelkeznek, amelyek nehezen tudnak versenyezni a magyarországi kulturális központokkal.

Sziveri János hagyatékának hatása a jelenre

Komp Kollektíva és HéBa projektek

A Komp Kollektíva társalapítójaként és a HéBa zenekar menedzsereként különösen fontosnak tartom, hogy olyan projekteket hozzunk létre, amelyek Sziveri János munkásságának

esszenciáját megőrizve ugyanakkor friss, modern kifejezési formákban mutatják be azt a mai kor közönségének.

Mind a Komp Kollektívában, mind pedig a HéBa zenekarral azon dolgozunk, hogy Sziveri szellemisége és alkotói szabadsága mélyrehatóan megérinthesse a fiatal generációkat is. Nemrégiben szerveztem egy alkotótábort, amelynek célja az volt, hogy olyan inspiráló környezetet teremtsünk, ahol a résztvevők szabadon dolgozhatnak fel irodalmi szövegeket, különös tekintettel Sziveri János verseire. Az alkotótábor egyik érdekessége és kihívása az volt, hogy a résztvevők nem kaptak előzetes információkat Sziveri élettörténetéről vagy munkásságának háttéréről. Ezzel a megközelítéssel azt szerettem volna elérni, hogy a szövegek pusztán önmagukban hassanak, és az alkotók személyes élményük és asszociációik alapján reagáljanak rájuk.

Az alkotótábor egyik kiemelkedő eredménye a „Ne sírj” című dal megszületése volt, amelyet a HéBa zenekar Sziveri Traktoros vers című verséből adaptált. A dal elkészítése során az együttes tagjai olyan alkotói folyamatot éltek át, amelyben a költő szövegei és a zenekar egyedi zenei világa egymásra talált. Az eredmény egy dinamikus, lélekkel teli zenei mű lett, amely képes egyszerre tisztelni Sziveri munkássága előtt és új megvilágításba helyezni annak jelentését. Számomra rendkívül fontos, hogy ilyen kezdeményezéseken keresztül közel hozzuk Sziveri alkotásait az emberekhez.

Hiszem, hogy művei nemcsak irodalmi értéket hordoznak, hanem a szabadság, a bátorság és a szellemi megújulás üzenetét is közvetítik. Az ilyen projektek nemcsak az irodalom és a zene határain belül hoznak létre valami újat, hanem lehetőséget adnak arra is, hogy közösségi élményt teremtsünk, és a résztvevők megismerjék egymás gondolatait, érzéseit.

